

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРИ МИРУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Михайло Цюрупа

*Державний економіко-технологічний університет транспорту***Анотації:**

Обґрунтовано необхідність осмислення місця культури миру в системі вищої освіти, що полягає у формуванні серед студентської молоді поваги до життя, до безпеки громадян, толерантності до «іншого» світу. «Культура миру» є доктринальним знанням щодо унікальної значущості миру як вищої моральної цінності та безконфліктним стилем поведінки; вона має давню історично-гуманітарну традицію та протистоїть небезпечним проявам масового буденного збройного насильства та соціального насильства у формі збройних конфліктів, терористичних акцій, що стали серйозними викликами всезагальному миру та спокою. Наведено структуру й змістову частину рекомендованого навчального курсу «Культура миру».

Цюрупа Михаил. Проблема культуры мира в системе высшего образования

Обосновывается необходимость осмысления места культуры мира в системе высшего образования, которая заключается в формировании среди студенческой молодежи уважения к жизни, к безопасности граждан, толерантности к «другому» миру. «Культура мира» – это доктринальное знание об уникальной значимости мира, высшая моральная ценность и стиль неконфликтного поведения, которые противостоят опасным проявлениям массового обыденного вооруженного насилия и социального насилия в форме вооруженных конфликтов, террористических акций, которые стали серьезными вызовами всеобщему миру и спокойствию. Приведена примерная структура курса «Культура мира» и содержательная часть модулей.

Ts'urupa Mykhailo. The problem of culture of peace in the system of higher education

In the article the author proves the necessity to realize the culture of peace place in the system of higher education. This culture implies formation of students' respect to life, safety of citizens and tolerance for the «other» world. «Culture of Peace» is the doctrine knowledge about the unique meaningfulness of the world, it is the highest moral value and conflict-free style of behavior, which resist to the dangerous display of everyday mass armed violence and social violence in the form of armed conflicts and terrorist attacks that have become a severe challenge to the peace and comfort in the whole world. The author offers the exemplary structure of the course «Culture of Peace» and informative part of the modules.

Ключові слова:

збройне насильство, безпека, мир, культура миру, навчальна дисципліна «Культура миру».

вооруженное насилие, безопасность, мир, культура мира, учебная дисциплина «Культура мира».

the armed violence, safety, peace, culture of peace, academic subject «Culture of Peace».

Якщо звернутися до тієї специфіки, що відрізняє людину від тваринного світу, то це буде культура – специфічно людське духовно-практичне ставлення до навколишнього світу та продукт цього ставлення. Збереження, примноження культурних здобутків людства є умовою його існування та прогресивного розвитку. Не менш важливим є визнання універсальності культури, шляхетний вплив якої має поширюватися й на складні проблеми миру. Культура сьогодні стає однією з домінант подальшого розвитку всієї цивілізації, не дарма перший рік нового, ХХІ ст., ООН оголосило роком «культури миру».

Аналізуючи проблеми спрямованості та змісту вищої освіти в новому тисячолітті у працях Л. Ази, В. Андрющенка, Є. Бистрицького, І. Бичка, І. Бойченка, В. Босенка, Л. Буєвої, Л. Губерського, А. Єрмоленка, І. Зязюна, Е. Ільєнкова, В. Князева, А. Конверського, О. Коршунова, В. Кременя, С. Кримського, М. Култаєвої, В. Лісовського, М. Мамардашвілі, М. Михальченка, М. Мокляка, І. Надольного, В. Пазенка, М. Поповича, В. Рижка, В. Скуратівського, М. Слущького, Е. Соловйова, Л. Сохань, О. Спіркіна, В. Табачковського, Є. Уварової, А. Харчева, К. Шварцман, В. Шинкарука, О. Якуби, О. Яценка переконуємося, що вони виходять із доволі широкого погляду на освітній процес, який охоплює глобалістські тенденції розвитку цивілізації,

врахування духовного характеру епохи, посилення уваги до безпеки громадян.

Разом із тим, з'ясується, що сучасна молодь живе, працює та навчається у світі, просякнута ризиками, соціальним насильством та небезпеками, тому спробуємо нагадати, що понад 70 років тому ООН утворювалася для забезпечення загального миру та сприяння всебічному розвитку націй, для подолання жахів і злочинів війни. Дійсно, людство начебто позбавилося «великих війн», але так званий «мирний період» розвитку міжнародної спільноти в новому столітті й тисячолітті не виключає оголошену війну «анти-тероризму з тероризмом», громадянські війни (Сирія, Афганістан, Сьєрра-Леоне, Малі), «священні» збройні конфлікти, а «буденне насильство» тривожить совість людства розстрілами дітей у дитячих садках, школах, університетах на тлі мілітаризації мислення та звички до насильства.

Останні декілька століть минулого тисячоліття було визначено, згідно з притаманною їм домінантою суспільного життя, так: ХVІІІ ст. було століттям фізики, ХІХ – електрики, а ХХ – епохою атома. Нове століття, яке припало на злам тисячоліть, залишається для нашого покоління поки що загадкою, бо навряд чи воно буде, як ми уявляємо сьогодні, «електронно-цифровим суспільством». На нашу думку, двадцять перше століття – це епоха необхідності кардинального розв'язання проблем миру та безпеки, що

потребує ретельної рефлексії, філософського осмислення та теоретичних обґрунтувань, принципів, підходів до становлення й розвитку культури миру.

Є два простих слова, але складні явища, позначені ними, – «війна» та «мир». Вони тисячами років здійснювали глибокий вплив на розум, волю й світосприйняття людей. Тому такий природний потяг кожної людини так чи інакше осмислити ці явища, пізнати природу, визначити роль у житті наступних поколінь збройного насильства та мирного періоду життя. Це бажання притаманне не тільки науковцям. Однак здебільшого наші знання про природу миру нагадають слова батька одного з героїв роману Л. Толстого «Війна та мир»: «Люди завжди воювали, кров з жил випусти – води в жили налий, усе одно не змінити людину».

«Батько історії», давньогрецький мислитель Геродот із Галікарнасу в дев'яти історичних книгах зібрав широкі відомості стосовно того, як елліни та варвари впродовж сотень і тисяч років відточували мистецтво ведення й планування війни, але щодо планування миру історія людства не зберегла відомостей. У біблейському переказі від Св. Луки стверджується, що навіть серед ознак кінця світу немає зламу миру і настання епохи війн: «І, як про війни та розрухи почуєте ви, – не лякайтесь, бо перше «статись належить тому» (Лк 21.9).

Тому не буде перебільшенням вказати, що планування всесвітнього миру є новою й відповідальною справою, яка має передбачати не тільки перебудову архітектури міжнародних взаємин, а й звернення до нового, «мирного» політичного мислення, формування культури миру. Упродовж своєї історії людство шукало (і знаходило) основоположні цінності для себе – добробут, безпеку, спокій, владу над природою тощо. Бажаним досягненням людства є загальний мир для всіх. Мир у суспільній свідомості завжди був «абсолютною» цінністю, віковичною мрією, жаданням і політичних діячів, і простого люду. Ще з біблейських часів люди вітали один одного «Мир тобі!». Аналогічні заклики ми знаходимо у Священному Корані.

Питання досягнення миру розглядалися в духовній діяльності на всіх рівнях, починаючи з буденного розуміння війни як безглузлого кровопролиття (це обопільна підлість – вказував Е.-М. Ремарк) і завершуючи логічно стрункими доведеннями необхідності соціального розвитку через етапи збройної боротьби, періоди підготовки до них (життя в умовах «озброєного миру»), переживання несправедливості післявоєнного миру.

Великі надії на майбутнє людства справедливо покладаються на молодь, особливо її

прогресивну частину – студентство. Студентство як активний соціальний прошарок молоді, якій належить перебрати кермо соціального управління в майбутньому, також переживає нелегкі часи. З одного боку, як продемонстрували революційні події на арабському Сході 2011-2012 рр., молодь активно протистоїть диктатурі, деспотизму, посяганням на свободи й права людини, включно з боротьбою зі зброєю в руках. З іншого боку, фінансові кризи, економічні потрясіння, безробіття лягають насамперед на плечі молоді, яка не бачить іншого виходу, як в екстремістських насильницьких діях проти протиправного порядку. Тому формування культури мирного співжиття та спільного розв'язання назрілих суспільних проблем цивілізованими способами мають стати частиною освітянського процесу.

Планування миру, очевидно, протистоїть мілітаризму, який починає підготовку майбутньої війни з формування відповідних ментальних засад агресивних сил, із доведення доцільності, «корисності», невідворотності нової війни. Культура миру людства полягає у готовності та вмінні жити у пронизаному протиріччями світі, у визнанні права на самобутність різних народів і культур, зокрема й на можливість існування чи наявності мілітарної культури та усталених, історично зумовлених різновидів суспільної практики ведення боротьби.

«Розмивання» образу ворога, коли таким вважається не конкретна країна чи її народи, а «абстрактний» агресор-порушник миру, викорінення почуттів ворожості та ненависті щодо інших країн, зміна поглядів на застосування сили в політиці, що має привести до демілітаризації відносин, – такі перші елементи нового «мирного мислення». Важливе місце в мирному мисленні належить толерантності, яку ми визначаємо як мислення й діяльність, що мають у своїй основі готовність прийняти, зрозуміти, продуктивно взаємодіяти з принципово іншим у соціокультурному плані, не допускаючи перетворення «іншого» на «чуже», вороже.

Мир є полікультурним складним соціальним явищем, тому має рацію знаменитий гуманіст Альберт Швейцер, який вказує на протиріччя між двома різними – «миростверджувальною» та «мироспростовувальною» – культурами [4, с. 80]. Світова спільнота оголосила ідеал «культури миру», однак мир як спосіб ставлення до світу, закріплений у характері, побуті, звичках, повазі до цінностей мирного життя, «не відгукнувся» на заклик найбільш авторитетної міжнародної організації.

Короткий екскурс в історію поглядів на розв'язання проблеми миру показує значні відмінності в річищі різних парадигм мислення. Вони можуть бути покладені в конкретні освітянські

практики. Зокрема, давня індійська парадигма виходила з примату індивідуального миру над соціальним; для мирного життя спільноти спочатку в душі кожної окремої людини мають бути умиротворення, заспокоєння, любов до інших («шанті», «майрі», «каруна» – терміни, які означають любов, співчуття, умиротворення). Так, у одному з віршів Бхагаватгіти мовилося:

«Людина з вірою, що контролює свої відчуття,

віддана мудрості, досягає її, досягнувши мудрості,

вона у подальшому досягає вищого миру».

Авторитетні індійські вчення веданти й буддизму наголошують на тому, що відсутність ненависті, ненасильництва мають бути введені світоглядними принципами з особистого життя в соціальну практику. Відповідні людські почуття поклалися в основу політики ненасильства, традиційної для політичного життя Індії, що забезпечує ненасильницький мир [2, с. 282]. Пошуки миру були одним із принципів індійської філософії та політики. Агресивні та несправедливі війни завжди засуджувалися у священних текстах індуїзму, буддизму, джайнізму, у них твердилося про необхідність проведення політики «без убивств, завдання шкоди, без завоювань і суму».

Один із перших проповідників буддизму в Індії імператор Ашока (Асока) не тільки покінчив із війнами в політичній практиці, бо «найвартісніше завоювання – це завоювання сердець», а й турбувався про поширення ідей миротворчості та відповідної миролюбної свідомості, він відкрив школи для хлопчиків і дівчат, лікарні для божевільних тощо [5, с. 248–251]. Розвиваючи вкорінену в духовний світ народів Індії концепцію ненасильства «ахімса», відомий політичний діяч Махатма Ганді підкреслював, що це не пасивна, а активна ідея. Вона спонукає людину до дій для утвердження миру, що також потребують мужності та сміливості так само, як і на війні. «Людина, – писав Ганді, – не може здійснювати ахімсу й водночас бути боягузом. Застосування ахімси в житті потребує найвеличнійшої хоробрості. Це найбільш військова з усіх військових чеснот» [6, с. 237].

В античній Греції мир розглядався як внутрішньоеллінська проблема, змістом якої, на думку Фалеса та Геракліта, було встановлення гармонії у відносинах між людьми у грецьких полісах. Проте ідеологи полісної демократії заперечували можливість тривалого миру між еллінами та «варварами». Платон про мир сповіщає в «Законах» як про давно минулий «золотий вік», коли люди любили один одного, у «Менексені» мир виступає результатом дотримання й здійснення різних угод: з еллінами, варварами, персами та іншими народами. Проте мир є примарою: «Те, що люди називають миром, – це ім'я, насправді ж

від природи є довічна непримиренна війна між державами. Всі воюють з усіма й у суспільному, й у приватному житті, і кожен воює сам із собою» [3, с. 25]. Аристотель навіть дорікав Платону, що той більше уваги, ніж потрібно, приділяв мілітарному вихованню хлопчиків у школах, замість того, щоб навчати їх мистецтв, зокрема музики. До речі, музика з біблейських часів вважалася такою, що надає духовних сил.

В епоху Середньовіччя термінами «Божий мир», «Боже перемир'я» позначалося припинення стану збройної боротьби за допомогою Церкви, спочатку на декілька днів, а далі – на тижні й місяці. Позитивним явищем була воля ворожих сторін до припинення насильства, яке вже не виглядало невідворотним злом, а мирна посередницька роль Церкви визнавалася всіма сторонами, що воювали. У Новий час інтерес спільноти полягав у встановленні сприятливих мирних умов для розвитку економіки національної держави, тому в цей період розроблялися утопічні доктрини «всесвітнього миру» У. Пенна, Ш. Сен-П'єра, І. Канта. Зароджується пацифістський рух тотального заперечення війни, який відіграв відповідну позитивну роль у мирному розв'язанні міждержавних конфліктів.

В епоху вступу капіталізму в імперіалістичну фазу, пов'язану з веденням війн для розширення ринків збуту (XIX – початок XX ст.), боротьба за мир набуває організаційних форм. Спільнота захопилася пацифістським рухом, який інституціалізувався в організації «Товариства миру». У 1895 р. їх уже налічувалося 125, серед них у Великій Британії – 36, Німеччині – 26, Франції – 14, Швейцарії – 9. Характерно, що до початку XX ст. Росія залишалася єдиною державою, в якій не було товариства миру. Широко розповсюджуються миротворчі ідеї творів Е. Крюсе та Г. Гроція щодо утворення міжнародних організацій, на які покладається головне завдання дотримання миру.

У сучасних умовах головним суттєвим атрибутом миру вважається відсутність відкритої збройної боротьби, проте мир у масштабі всієї планети не виключає наявності регіональних (локальних) збройних конфліктів. На нашу думку, суттєвими є не стільки реалії насильства, які загрожують миру, скільки ментальні засади тієї напруженості, що виникають у відносинах між людьми. Згідно з результатами моніторингу «Рівень національної дистанційованості громадян України», проведеному Інститутом соціології НАН України у 2012 р., лише 12% респондентів оцінюють сьогодні ситуацію в Україні як спокійну, понад 60% – як напружену й навіть конфліктну. Такий стан справ не поліпшує перспективи на мирне майбутнє. Близько 8% населення виявляє екстремістську орієнтацію щодо інших етнічних

груп, і в 1% з них відзначається дуже високий рівень таких настроїв (близько 400 тис. осіб). Толерантне ставлення до євреїв зменшилося з 30% до 11%, до росіян – удвічі, до ромів – у 5 разів. Недарма в Концепції національної безпеки України 2012 р. акцент був зроблений на загрозу миру з боку внутрішніх чинників – конфліктів.

Наявні знання з проблем соціального насильства, що відбувається у «мирних» формах (демонстрація військової міці, загроза силою та ін.), можна поділити за рівнем проникнення у сутність проблеми на декілька груп: перша група – буденні знання, які формуються засобами масової інформації й подаються як небезпечна, навіть смертельна гра, війна як дійсно «чоловіча справа»; друга група знань – це мемуари, згадки, оповідання учасників збройних змагань, у яких війни подаються крізь призму особистих, суб'єктивних переживань; третя група знань – це ідеологічно викривлені знання, сформовані системою пропаганди (ненависть до ворога, поділ на чужих і своїх і под.); четверта група – знання філософсько-світоглядного характеру про сутність, причини й джерела, економічні, політичні та екзистенційні виміри війн (у цьому випадку звертаються до праць Г. Гегеля, І. Канта, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартра).

Філософія миру виступає світоглядною основою формування культури миру, тоді як інституційні заходи перетворюють постулати світосприйняття на систематичні логічно вивірені знання. Останнім часом сформувалося декілька підходів до засвоєння проблематики миру на рівні навчальних дисциплін. Поки що спроби віднайти відповідну начальну дисципліну – *паксологію, вайоленсологію, терологію, конфліктологію* не можна вважати вдалими.

Необхідність введення курсу «Культура миру» ми обґрунтовуємо в таких аспектах. По-перше, звичайні громадяни можуть ставати об'єктом нападу для терористичних організацій («ЕТА» в Іспанії, групування «ФАТХ» у Колумбії, мусульманські радикальні об'єднання), тому люди мають принаймні орієнтуватися у воєнно-політичній обстановці сучасного світу, знати особливості внутрішніх збройних конфліктів. По-друге, у конфліктогенних регіонах, якими є Африка та Азія, все гарячішим стає організоване збройне насильство (за останні 40 років в Африці сталося 18 повномасштабних війн, понад 100 військових переворотів, відмічено 12 випадків організованого геноциду; за роки незалежності в Африці загинуло 10 млн. людей). По-третє, від рівня безпеки, захищеності особистості людини залежить її світосприйняття та ставлення до світу (у Сполучених Штатах безпека піднімається на рівень національних пріоритетів: створено Міністерство внутрішньої безпеки (МВБ), яке

функціонує з початку 2003 р., – в ньому задіяно 170 тис. осіб, а річний бюджет сягав 40 млрд. дол.). У сучасному світі індивідуальні права та безпека особистості є пріоритетними цінностями розвитку людства поряд із добробутом, прогресом. Потрапляючи в небезпечну ситуацію, людина має право розраховувати на те, що в країні є структури, службовці яких мають знання, навички й способи захисту їх життєво важливих потреб.

Питання про інституціалізацію науки й навчальної дисципліни про мир, які протистоять збройному насильству, почало активно обговорюватися ще в Радянському Союзі, з 80-х рр. ХХ ст. (А Дмитрієв, В. Серебрянников, Ю. Жданов, М. Шахов), однак воно не отримало логічного завершення [1]. Демонструючи прагматичний аспект мислення, американські вчені пропонують створити так звану «полемологію» (від грецьк. «полемос» – один із видів війни в термінології Платона), однак така наука, на нашу думку, буде звернена лише до одного з різновидів збройного насильства – війн і збройних конфліктів, залишаючи поза увагою сутність внутрішньої напруги, насильницьких акцій, збройних заворушень.

Можливість науки про мир, що протистоїть усім формам соціального збройного насильства, детермінована наявністю науковтвірних чинників:

1) об'єкта: всі збройні форми соціального насильства, які становлять небезпеку для загального миру;

2) предмета: війни, збройні конфлікти, «озброєний мир», терористичні акції, внутрішній безлад, зумовлений неспроможністю держави встановити безпечний лад;

3) закономірностей: виникнення й перебіг збройної боротьби в соціальному й приватному житті;

4) соціальної потреби в захисті прав, здоров'я, життя людей, які мимоволі опинилися в ситуації соціального насильства.

Ми пропонуємо таку логіко-структурну модель принципово нового курсу «Культура миру», який міг би синтезувати творчі здобутки мислителів тисячолітньої історії людства та відповісти на небезпечні виклики сьогодення. *Перший блок* охоплює знання соціально-філософського характеру щодо причин, природи, форм проявів соціального насильства. *Другий* логічний блок включає широкий спектр проблем безпеки внутрішнього та міжнародного характеру, зокрема тих ризиків і небезпек, на які можуть наражатись окремі особи чи групи громадян. *Третій* логічний змістовий блок містить знання воєнно-політичного штабу щодо конкретної ситуації у країнах перебування, можливих сценаріїв розвитку конфліктних ситуацій. *Четвертий* логічний блок включає знання

конфліктологічного характеру щодо внутрішніх і зовнішніх конфліктів, мирних способів їх розв'язання та толерантної поведінки в конфліктній ситуації. П'ятий блок складається зі специфічних курсів і предметів, як-от «Безпека життєдіяльності», «Міжнародне гуманітарне право» та інші, що дають змогу людині адекватно поводитися в ситуації, пов'язаній з насильством.

Отже, «Культура миру» як можлива галузь знання й предмет викладання ідей миротворчості має актуальний, комплексний характер і, безумовно, повинна посісти належне місце у структурі підготовки фахівців у системі вищої школи у світі, де насильство – від соціального до буденного – постало серед ризиків і небезпек.

Список використаних джерел

1. Дмитриев А. П. Знание о войне и мире как элемент мировоззрения / А. П. Дмитриев // Военная мысль. — 1987. — № 5. — С. 17—24.
2. Мурти К. С. В поисках мира // К. С. Мурти // Ежегодник Философского общества СССР. 1987—1988 гг. — М, 1989. — 308 с.
3. Платон. Сочинения : в 3 т. — М. : Мысль, 1972. — Т. 3. — Ч. 1. — 687 с.
4. Проблемы мира и социального прогресса в современной философии / Редкол. : Григорьян Б. Т. (отв. ред.) и др. — М. : Политиздат, 1983. — 319 с.
5. Цюрупа М. В. Міжнародне гуманітарне право / Михало Цюрупа // Міжнародне гуманітарне право. — К. : Кондор, 2008. — 182 с.
6. Gandi M. K. Ahimsa / M. K. Gandi. — Madras, 1921. — 68 p.

References

1. Dmitriev, A. P. (1987). Knowledge of war and peace as the worldview element. *Military thought*, 5, 17—24 [in Russian].
2. Murti, K. S. (1989). *In search of peace*. In : Annals of Philosophy society of USSR. 1987—1988. Moscow : Nauka [in Russian].
3. Plato. (1972). *Ouevre : in 3 vol*. Moscow : Mysl' [in Russian].
4. Grigor'yan, B. T. (1983). *Issues of peace and social progress in modern philosophy*. Moscow : Politizdat [in Russian].
5. Tsyurupa, M. V. (2008). *International humanitarian law*. In : International humanitarian law. Kyiv : Kondor [in Ukrainian]
6. Gandi, M. K. (1921). *Ahimsa*. Madras.

Відомості про автора:

Цюрупа Михайло Володимирович
Державний економіко-технологічний
університет транспорту,
вул. Миколи Лукашевича, 19, Київ,
03049, Україна.

doi: 10.7905/vers.v1i3.807

Надійшла до редакції: 18.09.2013 р.

Прийнята до друку: 09.10.2013 р.